

**МОНГОЛЫН БУДДИСТ СОДНОМЖАМЦЫН
БИЧСЭН НЭГЭН СУДРЫН ТУХАЙД**

3.Лувсангэндэн - МБШИС-ийн багш, Буддын гүн ухааны гэвш, МУИС-ийн докторант

Түлхүүр үг: монгол лам, оюун, аман эш, буяны садан, гэм атгаг,

Товч утга: Энэхүү өгүүлэлдээ монголын буддист Содномжамцын бичсэн “Багшаас Манзуширийн аман эшийг айлдсанд багшид гэм атгагт оюуныг хориглох ёс тэргүүтэн зарлиг айлдваруудын машид нарийнаас дашрамд тогтоосноо бичсэн болой” хэмээх бүтээлд буяны саданг ямар мэт шүтэх тухай, мөн багшид гэм атгагийн оюуныг хэрхэн хаах ёсыг дэлгэрэнгүй өвөрмөцөөр тайлбарласанг дараах байдлаар товчлон авч үзлээ.

Монгол Улсын шинжлэх ухааны гавьяат зүтгэлтэн, ШУА-ийн гишүүн, профессор Г.Лувсанцэрэн багшийн хэлсэнээр “Бид өнөөдөр аливаа асуудалд хандахдаа сэтгэлийн хөөрлөөр биш, бусдыг даган дууриах биш, харин бодит байдлыг байгаагаар нь бясалган бодож хандаж, тэгэхдээ мэргэд дээдсийнхээ ухааны шимээр давхар харж байваас тун зохилтой”¹⁸³.

Энэхүү зохиолыг туурвисан монгол лам Хутагтын Ловон Содномжамц нь Сайн ноён хан аймаг буюу одоогийн Өвөрхангай аймгийн Богд сумын нутагт XIX зууны үед амьдарч байсан гэдэг. Тэрээр Төвдийн Лавранд лава ловнир¹⁸⁴ хийж, судар тарнийн ухаан, дуун ухаан төгс эзэмшсэн бөгөөд улмаар Сайн ноён хан аймгийн Эрдэнэ Ноён Хутагтын хийдийн Цанид дацанд шунлайв¹⁸⁵- аар ажиллаж нутагтаа “Жамц шунлайв” хэмээн ихэд алдаршсан байдаг.

Ловон Содномжамц Жидорын хамба лам Агваанхайдавтай нэгэн үед амьдарч Буддын гүн ухааны “Ум”¹⁸⁶ -ын тайлбар сэлтээр хориг хариу тэргүүтнийг харилцан бичилцэж байсан шилдэг гэвш нарын нэг байсан ба буддын гүн ухаан, дуун ухааны чиглэлээр нийт долоон боть зохиолыг түвд хэл дээр туурвисан байна.

1960 онд Олон улсын Монголч эрдэмтдийн анхдугаар их хуралд хэлэлцүүлсэн гавж С.Гомбожав гуайн “Монголчуудын төвд хэлээр зохиосон зохиолын зүйл” илтгэлд Ловон Содномжамцыг “Сономжамц” хэмээн дурьдсан байна. Мөн 1958 онд Хүрээний гэвш Иш Тавхайн “Зохиол бүтээл туурвисан халх лам нарын бүртгэл” хэмээх анхдугаар дэвтэрт “Содномжамц” хэмээн тэмдэглэн үлдээсэн аж. Энэхүү хоёр судалгааг харьцуулахад дурьдагдсан нэр бүхий эрдэмтний туурвисан ботийн тоо, суралцсан газар, аймгийг ижилээр тэмдэглэсэн нь тэд нэг хүний тухай дурьдаж байсан гэж үзэх талтай. Цаашид ловон Содномжамцын намтар түүхийн дэлгэрэнгүйг баталгаа нотолгоотой олж тогтоох нь энэ чиглэлийн судлаач нарын өмнө нээлттэй байгаа юм.

¹⁸³ Ǻ.ᠪᠣᠠᠨᠠᠭᠣᠳᠤᠭᠤ. ᠠᠪᠠᠭᠤ ᠠᠵᠢ ᠪᠣᠠᠨᠠᠭᠤ ᠰᠢᠶ᠋ᠢ, ᠳᠤᠵᠤᠳᠡᠭᠢ ᠠᠨᠪᠣᠠᠭᠡᠳᠠᠨ. ᠣᠠ., 2008. 97 ᠠᠠᠳᠤ ᠳᠠᠭ

¹⁸⁴ Суралцах, судлах гэсэн утгыг илэрхийлнэ

¹⁸⁵ Буддын гүн ухаан судалдаг сургуулийн номын үйл ажиллагааг удирдагч

¹⁸⁶ Буддын гүн ухааны таван ботийн Төв үзлийн ухаан

Лам нарын дунд ам дамжин уламжлагдсан яриаг үндэс болговол ловон Содномжамц нь “Бодь мөрийн зэрэг”-ийг ихээхэн судалдаг байсан бөгөөд үүнтэй холбоотой зохиол бүтээл олныг туурвисан гэж үздэгийн нэг нь “Манзуширийн аман эшээс үүдсэн олон зуун гэм өвчин бүгдийг ариутгагч эмийн дээд” хэмээх зохиол юм. Үүнийг Түвдүүд “Бодь мөрийн зэрэгт эцэслэн шинжлэл” хэмээх зохиол гэж нэрийдсээр ирсэн.

Энэхүү зохиолыг Содномжамц бээр Түвдийн Лхаст зохиосон ба Манзуширийн аман эш дор эргэлзсэн, эндүүрсэн зүйл олон байгааг болгоож мэдээгүй, буруу мэдсэн, эндүүрсэн бүгдийг арилгагч рашаан эм лугаа зоригдож тайлбар сэлтийг зохиосон байна.

Ловон Содномжамцын аливаа айлдвар, зохиол нь шулуун шударга, ухааны чинад хүрсэн, үнэнийг эрэлхийлсэн, бодит жишээнд тулгуурласан байдгаараа онцлог бөгөөд буддын гүн ухааны мэтгэлцээний аргаар тайлбарласан нь тэр үеийн бусад зохиол бүтээлээс өвөрмөц, илүү ойлгомжтой байсан тухай үе дамжин яригдсаар ирсэн.

Түүний туурвисан “Багшаас Манзуширийн аман эшийг айлдсанд багшид гэм атгагч оюуныг хориглох ёс тэргүүтэн зарлиг айлдваруудын машид нарийнаас дашрамд тогтоосноо бичсэн болой” хэмээх зохиолд буяны саданг ямар мэт шүтэх¹⁸⁷ тухай, мөн багш буяны саданд гэм атгагийн оюун¹⁸⁸ - ыг хаах ёсыг дэлгэрэнгүй өвөрмөцөөр тайлбарласан нь бидний анхаарлыг татаж, уг бүтээлийн үндсэн агуулгыг товчлон авч үзлээ.

Энэхүү зохиол нь урт барын наян хуудас бүхий сударт хошууны бараар бичигдэн үлдсэн юм. Тухайн үед олноо V Далай ламын зохиол хэмээн түгж байсан “Манзуширийн аман эш”-ийг нарийвчлан судалж, багш буяны садныг шүтэх ёсны тухай бүлэгт нэмэлт тайлбар хийсний дээр уг зохиолын жинхэнэ зохиогч хэн болохыг ч мөн судалж нотолсон байдаг. Түүний судлан тогтоосноор V Далай лам “Бодь мөрийн зэрэг” айлдаж байх үед айлдварт суугч нэгэн лам сонссон хийгээд өөрийн бясалгаснаа тэмдэглээд жич V Далай ламд өргөжээ. Үүнд V Далай лам тахилын өгүүлэл¹⁸⁹ хийгээд завсар үеийн шүлгүүдийг шинээр туурьвин төгсгөлд нь “V Далай лам Лувсанжамц бээр зохиов” хэмээн үлдээсэнийг тухайн үеийн лам нар ташаа ойлгож байсныг нотолж байжээ. Энэ нь манай сургалт, судалгаанд бидний нэрлэж заншсанаар бол “Манзуширийн аман эш” юм.

Мөн V Далай лам Лувсанжамцыг зөвхөн Нимадын урсгалын лам гэсэн ташаа ойлголтыг зөвтгөх үүднээс судалгаа хийн, улмаар Гэлүмба, Сажав, Нимава¹⁹⁰ ёсны багш нараас “Бодь мөрийн зэрэг” сонсож байсан, багш тус бүрээс номын нэр авч байсан талаар түүхчилэн өгүүлсэн ажээ. Учир иймд V Далай лам зөвхөн Гэлүмбаг үндэслэгч Богд ламын сургаал, зарчмыг даган барих магадлал үгүй гэж үзсэн байна.

“Манзуширийн аман эш”-ийн зарим ойлголт нь буддын гүн ухааны үндсэн зарчимаас хазайсан байгааг нэг бус удаа олж уншиж байснаа тэмдэглээд, хожим Содномжамц лам Түвдийн Лхас хотод очиж, Гандан Жанзэ Дацангийн гэвш

¹⁸⁷ Ёсчилон шүтэх

¹⁸⁸ Багшийг бурууд барьсан бодол

¹⁸⁹ Өмнөх үг

¹⁹⁰ Эдгээр нь түвд, монголд буй их хөлгөний шашны урсгалуудын нэр

Жамбаренчингийн “Манзуширийн амны эш”-ийг харьцуулан судалсан байдаг. Гэвш Жамбаренчин нь “Манзуширийн аман эш”-ид хориг зохиол бичсэний төлөө хийдээсээ хөөгдөж байсан түүхтэй.

Мөн тэрээр “Багшаас Манзуширийн аман эшийн номлолын эшийг айлдсанд багшид гэм атгагийн оюуныг хориглох ёс тэргүүтэнд зарлиг айлдварууд машинд нарийнаас дашрамд тогтоосноо бичсэн болой” хэмээх зохиолд “хэрэг нь мартагчийн тухайд төдий бус бөгөөд” гэж оруулсаныг Богд ламын зарлигтай харьцуулан судалж байсан.

Манзуширийн аман эшийн “Багш буяны саданд гэм атгагт оюуныг хориглох ёс” зохиол нь Энэтхэг, Түвдийн эрдэмтэн мэргэдийн Бодь мөрийн зэргийн “Багш буяны саданг шүтэх ёсны тайлбар агуулга”-аас нилээд онцлог бөгөөд Цанид чойрын мэтгэлцээн ухааны үүднээс багш буяны саданд гэм атгагт оюуныг хориглох ёсыг үе шаттайгаар дэлгэрэнгүй тайлбарласан байна. Энэхүү тайлбар нь бидний өдөр тутамд тохиолдож болохуйц багш буяны саданд гэм атгагласан оюун нэгжгээдийг шүүмжлэн гаргаж тавьснаас гадна тэдгээр гэм атгагт оюуныг ямар мэт хорих ёсыг нэг бүрчлэн тодорхой тайлбарласан байна.

Багш буяны саданд гэм атгаглах оюуныг “гэм атгаглагч”, багш буяны садны эрдмийг үзэх оюуныг “багшийн өгүзэр” хэмээн томъёолон нэрийдсэн ба эдгээр хоёр ойлголт нь хоорондоо мэтгэлцээн үүсгэж, харилцан ярилцаж байгаа хэлбэрт оруулан дараах байдлаар бичжээ. Үүнд:

“Гэм атгаглагч” өгүүлрүүн: Миний өөрийн багш нар бурхан бодитой¹⁹¹ биш яагаад гэвэл эгэл жирийн мэт үзэгдэж байна гэсэнд;

“Багш өгүзэр” өгүүлрүүн: Чамд алин үзэгдэл¹⁹² бүгд үзэгдэж буй мэт үнэнээс бүтэх үү? Багш буяны саданд эгэл жирийн гэмтэй мэт үзэгдэл бүгд нь үзсэнчлэн үнэнээс бүтэж байгаа шүү дээ хэмээн талжүр¹⁹³ хаяваас үүнийг хүлээн зөвшөөрвөл чи өөрөө эндүүрсэн үзэгдэл бүгдийг тэвчсэн бурхан бодитой болж байна шүү дээ. Яагаад гэвэл чи бодгаль мөн бөгөөд чамд алин үзэгдсэн үзэгдэл бүгд тань үзсэнчлэн үнэнээс бүтэж байна. Тиймийн тул чиний үзсэн үзэгдэл бүхэн үнэнээс бүтвээс чи бурхан лугаа адил сацуу үзсэн харсан бүгд тань эндүүрэггүй үнэнхүү бүтсэн байна” хэмээн мэтгэлцээний ухаанаар гэм атгаглагчийг багш буяны саданд үзсэн харсан бүгд үнэнээс бүтээгүйг нотлон таниулах зэргээр багш буяны саданд гэм атгагт оюуныг буцаах ёсыг нарийвчлан гаргаж үзүүлжээ.

Энэхүү мэтгэлцээний хэлбэрийг гаргахдаа багшид гэм атгаглагч бээр багшийн үйл үзэгдэл бүгдийг буруу атгагаар барьж, ер эргэлт буцалтгүй бурханы эгэл дүр биш хэмээн барьсан атгагаас эхлээд бусад буруу барьсан атгагуудыг хааснаар багш буяны саданд бурхан мөн, бишийг нотлож амжаагүй эргэлзээ тээнэгэлзээг төрүүлээд, улмаар гэм атгагыг ер үл төрүүлэх оюуныг зөвөөр таниулан мэдүүлж байгаа юм. Багшид гэм атгагт

¹⁹¹Гэгээрсэн бурхан

¹⁹²Таван мэдрэхүйн мэдэл буюу ухаан

¹⁹³Ном хаялцах, мэтгэлцэх аргын нэр

оюуныг буцаах ёсыг таниулахдаа олон эш ном татан үзүүлж, тэдгээрийн эшийн нарийн утгыг задлан тайлбарлаж, тэдгээр эш номын үнэн утгыг зөвөөр ухааруулан таниулсан.

Энэ зохиолын дунд хэсэгт, “Багш өгүзэр”: Чамд багш буяны садан хэд байна? хэмээвээс;

“Гэм атгаглагч”: Надад багш буяны садан гэнэн¹⁹⁴ сахилын ловон болгоол эрдэмээр ядмаг нэг, машид гарахын хамба их харамч хоёр, гэцүл¹⁹⁵ сахилын ловон наймааны үйлд дурлагч гурав, гэлэн сахилын ханлов¹⁹⁶ их уурт цухалдагч дөрөв, авшиг хүртээгч очирт ловон¹⁹⁷ эм, зурхай тэргүүтэн нийтийн ухааныг үл мэдэгч тав, бодь мөрийн зэргийн хөтөлбөр хайрлагч багшийн арван шинж чанар бүрдээгүй зургаа, уншлагын эш бага сага элдвийг айлдагч шагшаавад цалгайдсан¹⁹⁸ долоон багш байна” хэмээн хариулав.

“Тэдгээр гэм нь үнэхээр бодитой юу” хэмээн асууваас: “Би илтэд харж байна” хэмээн хариулав. Урьдын адилаар тэгвэл чиний илтэд мэдэх оюунд алин үзэгдэл эндүүрэггүй үнэнээсээ бүтэж байна. Яагаад гэвэл чиний багш буяны садангуудын гэм эдгээр нь чиний илтэд мэдэх оюунд үзсэнчлэн бүтэж байна шүү дээ хэмээх тэргүүтэн мэтгэлцэж, чиний үзсэн харсан бүгд үзсэн харсанчлан үнэхээр бүтэхгүйг таниулж, улмаар багш буяны саданг үзсэн үзэгдэлд гэм атгаг бүгдийг хориглон ариусгаж, багшийг бурхан бодитойд хуран мэдэл үүсгэх дарааллыг нарийвчлан мэтгэлцээний ухаанаар чадварлаг ойлгомжтойгоор тайлбарлан гаргаж үзүүлжээ.

“Багш өгүзэр”: “Чиний га, ха заасан багш тань буяны садан мөн үү?” хэмээвээс;

“Гэм атгаглагч”: “Надад га, ха заасан бодьгал сахил санваар нь доройтсон тул багш биш” хэмээсэнийг эш ном татан олон зүйлийн ухаанаар аргагүй багш мөн хэмээн ам алдуулах зэргээр “гэм атгаглагч”-д эерэг ухааныг ухамсарлуулж байгаагаар илэрхийлэгдэнэ.

Энхүү зохиолд багшид гэм атгаглагч, багш өгүзэр хоёрын харилцан мэтгэлцээн хэлбэрээр үзүүлж байгаа мэт боловч нэгэн бодьгал өөрийн сэтгэлийг багш буяны саданд атгаглагч, багш буяны саданд эрдмийг харагч хэмээн хоёр хувааж, өөрийн дотоод сэтгэлд төрж буй багш буяны саданд гэм атгаг оюуныг буцаах бясалгалыг онцгойлон тайлбарласан нь өөр бусад “Бодь мөрийн зэрэг”-үүдийн багш буяны саданг шүтэх ёсны тайлбаруудаас ялгарах онцлог болно.

Мөн багш буяны саданд гэм атгагт оюуныг хааж хориглохыг үзүүлэхээс гадна “Бодь мөрийн зэрэг”-ийн нийтлэг зарчим болох бага төрөлхтний нийтийн мөр үхэл мөнх бус, гурван муу заяаны зовлон, үйлийн үр тэргүүтэн; дунд, их төрөлхтний зам мөрийг дэс дараалан тайлбарласан байдгаараа бусад “Бодь мөрийн зэрэг”-үүдээс мөн ялгардаг.

¹⁹⁴Тус тусад гэтлэх санваартны анхдагч сахилын нэр

¹⁹⁵Тус тусад нь гэтлэх санваартны хоёр дахь сахилын нэр

¹⁹⁶Гэлэн сахил хүртээгч дөрвөн ламыг тэргүүлэгч

¹⁹⁷Авшиг буюу ван хүртээгч багш

¹⁹⁸Сахил алдсан

Энэ судрын төгсгөл хэсэгт V Далай ламын зарлигийн охь болсон “Аман эшийн хоёр” хэмээн алдаршсаны нэг болох “Мөрд хөтлөгч Манзуширийн аман эш”-д зарим нэгэн ажиглал шинжлэлийн тайлбарыг шударга оршигч, оюунтөгс зарим нэгэнд үзүүлэхээс өөр бусад олонд үзүүлж үл болно” хэмээн бичсэн байна.

Мөн тэрээр зохиол бүтээлүүдэд судалгаа шинжилгээ хийсэн нь V Далай лам Лувсанжамцтай тэрсэлдсэн хэрэг биш гэдгийг сайтар ойлгохыг сануулаад, буруушаах, муушаахын муу үйлийг хураахын шалтгаан болох вий хэмээн сэрэмжлүүлсэн байна. Үүнээс үзэхэд Ловон Содномжамц нь буддын гүн ухааны нэрт төлөөлөгч төдийгүй Манзушир бурханы рид хувилгаан¹⁹⁹ мөн гэдэгт огт эргэлзэхгүй байна.

Ер нь буддизм бол хүний амьдралын эрхэм зорилго болж тавигдсан гэгээрэх арга ухаан, түүний дагуу аж төрөх зам мөрийн үзэл, бясалгалыг цогцоор авч үзсэн үзэл юм. Үүнтэй холбогдуулан Ф.Ницше хэлэхдээ: “Буддизм христийн шашнаас зуу дахин бодитой. Асуудлыг бодитойгоор уужуу авч үзэх хандлага түүнд угаас шингэмэл бөгөөд тэрээр хэдэн зуун дамнан үргэлжилсэн философи эргэцүүллийн үр дүнд үүссэн. Буддизм бол түүхэн дэх цор ганц жинхэнэ эерэг шашин, энэ нь танин мэдэхүйн онолд ч хамаатай. Бодит байдлын үнэнийг бүрмөсөн хүлээн зөвшөөрч, ”нүгэлтэй“ тэмцэхийг биш, “зовлонтой” тэмцэхийг номложээ”²⁰⁰ хэмээн буддизмыг өндөр үнэлсэн буй.

Дүгнэн хэлбэл, монголын философийн түүхийн нэгэн томоохон хэсэг болох монгол лам нарын туурвисан зохиол бүтээлийг эрдэм шинжилгээ, судалгааны эргэлтэд оруулж, нэг бүрчлэн нарийвчлан судлах нь “Монголын Буддизм”-ыг дэлхий дахинаа таниулах, улмаар үндэстний соёл, уламжлалыг хадгалахад ихээхэн ач холбогдолтой тул энэ ажлыг өргөн хүрээнд авч үзэх шаардлагатай байна.

Монголын буддист гүн ухаан түгэн дэлгэрэх болтугай.

НОМ ЗҮЙ

1. Банчэн Лувсанчойжон. “Бодь мөрийн зэргийн улаан хөтөлбөр бурханд хөтлөх хялбар мөр”.
2. Банчэн Лувсан-иш. “Бодь мөрийн зэргийн улаан хөтөлбөр бурханд хөтлөх түргэн мөр”
3. Богд Зонхов Лувсандагва. “Их бодь мөрийн зэрэг”
4. Гавж С.Гомбожав. “Монголчуудын төвд хэлээр зохиосон зохиолын зүйл”. 1960
5. Гэвш Иштавхай. “Зохиол бүтээл туурвисан Халх лам нарын бүртгэл”. 1958
6. V Далай лам Агваанлуvsанжамц. “Бодь мөрийн зэргийн хөтөлбөр бичиг манзуширийн аман эш хэмээх оршивой”,
7. Г.Лувсанцэрэн. Буддын гүн ухааны онол, түүхийн асуудлаас. УБ., 2008
8. Антихрист - Ф.Ницше. Соч.т. 2. М., 1990.

¹⁹⁹Манзушир бурхан бодитой

²⁰⁰ Антихрист - Ф.Ницше. Соч.т. 2. М., 1990.